

Till

Fróðskaparsetur Föroya
v/Fyrisingarstjóri Jörgen Meitilberg

Yttrande över Jens-Kjeld Jensen avseende förslag till hedersdoktor (ph.d.h.c.)

Jens-Kjeld Jensen har under de 45 år som han bott och verkat på Färöarna på olika sätt bidragit till att öka kunskapen om färöiska natur. Det har skett genom egna studier, forskningssamarbete och åtföljande, omfattande publiktisk och annan utåtriktad verksamhet. Inledningsvis handlade det mest om fåglar, men under de senaste decennierna har insekter och andra grupper av landlevande djur kommit att uppta en allt större del av hans tid. Till professionen är Jens-Kjeld privatpraktiserande konservator och känd som "fugleudstopperen på Nólsoy". Som biolog är han autodidakt, men listan över hans publikationer upptar många vetenskapliga primärarbeten (ett 50-tal, varav många tillsammans med andra) publicerade i peer reviewed facktidskrifter. Därtill kommer en lång rad arbeten av populärvetenskaplig art; längre artiklar, notiser, rapporter mm. De flesta vetenskapliga arbetena hänför sig till ornitologi (f o m början av 1980-talet) och entomologi (f o m 1994) och de är antalsmässigt jämt fördelade på de två ämnesområdena.

Inom entomologin har Jens-Kjeld mest intresserat sig för insektordningarna Lepidoptera (firvaldar), Diptera (flugur; Syrphidae,blómflugur och Calliphoridae, skinflugur), Hymenoptera (Apidae, býflugur), Heteroptera (tæger på danska), Phthiraptera (lús) och Siphonaptera (loppur). Genom omfattande egna insamlingar, för hand eller med hjälp av fällor, och i samarbete med olika specialister på respektive grupps taxonomi har han successivt tillfört omfattande kunskaper om arternas förekomster och utbredningar, och ofta också deras allmänna biologi inklusive spridningekologi till och på Färöarna. Exempel på det senare är två studier som handlar om väderlekens inverkan på uppträdanget av flera arter av Lepidoptera och Syrphidae på Färöarna.

Resultaten av de faunistiska inventerings- och insamlingsarbetena har efterhand redovisats i välkända facktidskrifter. Vad beträffar Lepidoptera har det utmynnat i en boken på färöiska (*Firvalda*, 2010) som beskriver alla 155 på Färöarna påträffade arter illustrerad med färgfoton och åtföljande utbredningskartor. Boken är användbar som den mest aktuella förteckningen över förekommande arter och tillgänglig även för läsare som inte behärskar det färöiska språket. Även för de övriga ovan omnämnda insekttaxa har Jens-Kjelds trägna samlande och samarbete med olika specialister lett till väsentligt utökade kunskaper om antalet arter som förekommer på Färöarna. Särskilt imponerande är hans insamlande av ektoparasiter från fjäderdräkt hos fåglar, ett projekt som vi antar uppstod som en följd av hans myckna hanterande av levande (vid ringmärkning) och döda fåglar. Inom forskning är det alltid viktigt att känna sina metoder och deras begränsningar och därför är det tillfredsställande att notera hur Jens-Kjeld i ett av sina arbeten jämför två metoder för insamling av ektoparasiter. Tillsammans med specialister har han publicerat flera värdefulla, och tilldels omfattande, faunistiska arbeten om såväl löss som loppor med intressanta diskussioner om invandringsvägar med utgångspunkt i arterna och deras vektorer (d v s värddjur). Till de ektoparasitologiska arbetena hör också ett om de 3 arter av fästingar (bl a fuglalús, Acari, Ixodidae) som påträffats på Färöarna. I ett annat, tillsammans med en lång rad

internationella medförfattare, diskuteras i en review-artikel tänkbara orsaker till förändring i den europeiska utbredningen av arten *Ixodes ricinus* som är mycket viktig och uppmärksammas i tick-borne disease sammanhang. Sistnämnde publikation från 2013 har enligt uppslag i Web of Science redan citerats hela 55 gånger, vilket ger 18 citeringar per år.

Jens-Kjeld har under de senaste två årtiondena också publicerat arbeten om enskilda arter som t ex om polymorfismen hos "Ghost Moth" (hulda, *Hepialus humuli*) och många faunistiska notiser, meddelanden och rapporter om enstaka fynd.

Jens-Kjelds vetenskapliga publikationsprofil vad avser ornitologin följer ungefär samma mönster som den för entomologin, d v s med ett antal större eller mindre arbeten inom några återkommande områden. Kvantitativt dominerar de faunistiska arbetena och sådana som är baserade på data från ringmärkning. De förra är ofta sammanställningar av observationer av sällsynta och mindre vanliga arter, eller av anmärkningsvärda händelser såsom t ex invasionsartade uppträdanden och anmärkningsvärda förändringar i populationsstorlekar eller utbredningar. En rad sådana arbeten, inklusive kortare notiser, är publicerade i Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift. En viktig händelse för utforskandet av Färöarna fåglar, och för Jens-Kjelds verksamhet, var tillkomsten av den s k "Helgolandsrusen", en fälla för fångst av småfåglar med syfte att ringmärka dem. Fällan är uppkallad efter en ursprunglig prototyp på tyska ön Helgoland och den byggdes på Nólsoy 1994. Den har till dags dato skötts av Jens-Kjeld som genom åren ringmärkt tusentals fåglar där. Resultatet har blivit mängder av information om arters uppträdande på Färöarna, flyttningsvanor och genom återfynd också om övervintringsområden. Sådan information som samlas in under standardiserade förhållanden och under en följd av år kan användas till att upptäcka förändringar i naturen, något som är högst relevant nu då effekterna av "global climate change" är aktuella. Under många år skrev Jens-Kjeld regelbundet om resultaten av ringmärkningarna, bl a i dagspressen (Dimmalaetting). Han har också varit mycket aktiv som ringmärka på andra platser runt om på öarna och har publicerat analyser av återfyndsdata för havssula och gråsparv. Han är en av författarna till boken *Faerösk Traekfugleatlas* (2014), som på drygt 260 sidor, med dansk text och korta engelska sammanfattningar, beskriver och analyserar färöiska ringmärkningsdata med artvisa kartor, figurer och tabeller. Boken är också en utmärkt källa till kunskapen om de häckande arternas populationsstorlekar och ofta också beståndsutvecklingar; Jens-Kjelds kännedom om färöiska häckfåglar förmodas därvidlag ha varit av särskilt stor betydelse.

Den talrikaste fågelarten på Färöarna är stormfågeln (havhestur, náti; *Fulmarus glacialis*) om vilken Jens-Kjeld publicerade ett par undersökningar redan på 1980-talet: förekomsten av 2-äggskullar mot vanligtvis 1 ägg respektive frekvensen individer av den mörka färgfasen, vilken är låg på Färöarna men hög och dominant i arktiska områden. Hans intresse för arten har hållit i sig, vilket bl a framgår av flera publikationer där stormfågeln tjänar som modellart och indikator på miljöförändringar. Sålunda medverkar Färöarna i internationella undersökningar av hur marina föroreningar i form av plastfragment hamnar i stormfåglarnas magar, med för de drabbade fåglarna förödande konsekvenser. Ett par andra studier, där han bidragit, har handlat om rester av flamskyddsmedel i stormfågelägg respektive förekomsten av *Chlamydophila psittaci* hos färöiska stormfåglar, d v s psittacosis eller den s k papegojsjukan som sedan lång tid tillbaka haft aktualitet på Färöarna. Dessa två internationellt uppmärksammade publikationer har enligt uppslag i Web of Science citerats 35 (flamskyddsmedel) respektive 13 (*Chlamydophila*) gånger.

En annan på öarna talrikt förekommande art som Jens-Kjeld regelbundet återkommit till i sina studier är lunnefågel; också den viktig ur miljöövervakningsynpunkt. De publicerade arbetena handlar om morfometri, förekomsten och dieten vintertid i färöiska vatten, tidpunkten på året då fåglarna ruggar (moult på engelska) och under en period är oförmögna att flyga (Bird Study, 2014)) och fångsten och överlevnaden hos lunnefågeln på Nólsoy (Ornis Svecica, 2007). På Nólsoy finns också vad som förmodas vara världens största koloni av häckande stormsvalar (drunnhvíti; *Hydrobates pelagicus*) som Jens-Kjeld ägnat stor uppmärksamhet genom omfattande ringmärkningar och internationellt forskningssamarbete. Redan 1999 skrev han om hur en del stormsvalar saknar tår (något andra tidigar också uppmärksammat) och nyligen (The Wilson Journal of Ornithology, 2014) var han medförfattare i ett arbete om bensador på stormsvalar, där man också undersökte ett eventuellt samband mellan skadorna och hälsotillståndet, genom att använda sig av leucocytprofilen, men utan att finna något sådant. I ett intressant arbete (Acta Ornithologica, 2014) analyseras variationen i kroppsstorlek (vinglängd mm) hos olika populationer av stormsvala längs en gradient i omvärldsförhållanden (med utgångspunkt från olika parametrar som temperatur, vind mm). I dessa senare publikationer om stormsvalar sätter författarna också in resultaten i ett vidare perspektiv något som förhöjer värdet av undersökningarna.

Mer specifikt intresse har hans studier av gråsparven (gråspurvur; *Passer domesticus*), dess utbredning och spridning samt häckningsbiologi på Färöarna. Särskilt värdefulla är de basdata om häckningen (äggkullstorlek, antal kullar per år, produktionen av ungar och variationen mellan säsong och år) som han studerat i populationen på Nólsoy, publicerade i Fróðskaparrit. Som redan nämnt har Jens-Kjeld också publicerat resultat av ringmärkningar av gråsparvar på Nólsoy, vilka avslöjade viktig information om artens rörlighet och spridningsbenägenhet på Färöarna.

Jens-Kjeld har också publicerat en rad smärre ornitologiska notiser som var för sig inte kan tillskrivas något stort vetenskapligt värde, men de är för den skull inte oviktiga som "small pieces of facts".

Jens-Kjeld har också medverkat till några publikationer inom andra områden än entomologi och ornitologi. Två arbeten publicerade i Fróðskaparrit (2006 och 2014) handlar om förekomst och utbredning av arter av gråsuggor (gráum; Isopoda: Oniscoidea) respektive för landet nya arter av landlevande mollusker (sniglar) inklusive den spanska skogssnigeln (morsnigilin; *Arion lusitanicus*). Vidare är han medförfattare till en artikel om ett fossilt ben av val funnet på stor djup nordväst om Färöarna samt två arbeten om landlevande däggdjur (súgdjór). Det ena är en sammanställning över fynd av fladdermöss (flogmýs; Chiroptera) på nordatlantiska öar, där författarna diskuterar det ökade antalet fynd och arter (mycket påtagligt 2010 på Färöarna) samt möjliga orsaker därtill. Det andra arbetet handlar om den färöiska husmusen (mús) som länge uppmärksammat av evolutionsforskare på grund av den snabba morfologiska differentieringen som skett mellan populationer på de olika öarna. Det är en spännande, förstklassig studie där författarna tar morfometri och framförallt moderna molekylära tekniker till hjälp i analyserna av skillnader mellan de olika öarnas populationer. Resultaten ger bra underlag för intressanta diskussioner om artens (både *Mus m. musculus* och *M. m. domesticus* förekommer) spridning till och på Färöarna. De molekylärgenetiska analyserna visar bl a att den färöiska husmusen ursprungligen tycks härstamma från sydvästra Norge, vilket styrker bilden av en tidig invandring med människans hjälp ("Viking mice"), men också på att det förekommit senare genetisk tillskott från Danmark och möjligen också andra områden.

Jens-Kjeld är osedvanligt produktiv och antalet publikation, varav en mängd är tidningsartiklar (ca 400), är ytterst imponerande. Han har också författat två mycket läsvärda och rikt illustrerade skrifter om fångsten av lunnfågel på Nólsoy respektive om stormfågeln på Färöarna ur många aspekter; båda på danska men med engelska sammanfattningar. Han har också skrivit en kortfattad guider för turister om Färöarnas häckande fåglarna och lunnefågeln; båda utgivna på både danska och engelska. Han har också bidragit till flera av kapitlen i boken *Føroya Náttúra* (2006). Hans populärvetenskapliga artiklar har publicerats i färöiska tidskrifter som Frödi, Frágreiding frá Føroya Fuglafrøðifélag, Atlantic Review och Veingjasud, men också i några fall i utländska som Birding World och Birdlife. Många av bidragen har föregått eller kommit ungefär samtidigt med hans vetenskapliga arbeten, medan andra ännu inte nått lika långt i väntan på att ytterligare material skall bli insamlat och tillgängligt. Genom sitt stora engagemang och flitiga skrivande om vad som sker i färöisk natur når han också allmänheten och får därigenom ta del av mycket information. Hans arbete med att kartlägga invandringen och spridningen av för öarna nya arter, t ex s k invasiva arter som spanska skogssnigeln och landplanarien (flatmadkurin; *Artioposthia triangulata*), är undersökningar som avhänger av allmänhetens hjälp. Sådan forskning som tar allmänheten till hjälp brukar kallas "citizen science" och har blivit allt vanligare i samband med betydelsefull samhällsnyttig forskning. I ett land som Färöarna med ett litet befolkningsunderlag men mycket natur att förvalta är det viktigt med personer kan tjäna både som forskare och folkbildare. Genom att vara populärvetenskaplig kommunikatör och samtidigt fungera som en samlande källa till information är Jens-Kjeld just en sådan "jourhavande biolog" på Färöarna.

Forskningen inom naturvetenskaperna är numera ofta mycket avancerad ifråga om apparatur och analysmetoder och därför beroende av samarbete mellan olika specialister. Det medför att vetenskapliga artiklar som regel har mer än en författare, ofta bortåt tiotalet och inte sällan fler. Därför är det ofta svårt att i sakkunnigärenden urskilja den enskilde författarens bidrag, såvida det inte specifikt anges, t ex vem som tagit initiativ och stått för idéerna, fältarbetet, apparaturerna och analyserna, statistiska bearbetningen, manusförfattandet och om någon doktorand ingår bland författarnamnen så vill kanske handledare och professor också stå med. Jens-Kjelds vetenskapliga arbeten är mestadels (men inte alltid) samproduktioner och oftast framgår det tydligt han stått för insamlandet av hela eller delar av materialet. Han är en erkänt mycket skicklig och kunnig fältbiolog ("a very accomplished field-naturalist") med gedigna artkunskaper inom många grupper av organismer inklusive botaniken. Han visar också prov på att vara bekant med och behärska vetenskapliga arbetsmetoder. Det förefaller oss också ytterst sannolikt att han ofta varit upphovsman till många av samarbetsprojekten. Hans nyfikenhet, observanta blick för intressanta frågeställningar och förmåga att utnyttja de unika möjligheter till forskningssamarbete som Färöarna erbjuder har fått honom att ta de kontakter (t ex med taxonomer inom entomologin och forskare på marina fågelarter) som lett till fruktbart samarbete och åtföljande vetenskapliga publikationer. Det råder inga tvivel om att hans medförfattarskap motiverats av stor delaktighet i arbetet. I sammanhanget förtjänar nämnas att Jens-Kjeld ofta varit andra forskare behjälplig på olika sätt utan att därför bli medförfattare; vi känner till drygt 50 fall där han fått tacksamma erkännanden i vetenskapliga publikationer.

Vi anser därför att Jens-Kjeld Jensen, under många år, genom sin vetenskapliga verksamhet bidragit till främst färöisk ornitologi och entomologi samt genom sitt populärvetenskapliga författarskap om fauna, flora och miljö på Färöarna, uppfyllt de krav som bör ställas för att utse honom till hedersdoktor vid Fróðskaparsetur Føroya.

Lund, Uppsala och Tromsø i maj 2015

Sven-Axel Bengtson

Professor emeritus

Ulf Gärdenfors

Professor

Jostein Kjaerandsen

Førsteamanuensis, docent